

Slikarjevo izpričevanje človečnosti

Fortunat Bergant: Sveti Volbenk z bolnikom, 1766

✍ Milček Komelj

Slika sv. Volbenka z bolnikom je docela prežeta z umetnikovim dojemanjem človečnosti, kot jo je baročni Bergant projiciral v oltarno podobo blagega svetnika, ki tolaži trpečega človeka.

Bolnik na sliki je prototip ne-bogljene človeškega romarja, ki je obnemogel obsedel na življenjski poti in se naslonil na priostren preostanek drevesnega debla, ki ga je med viharjem razklala smrt. Roke je nemočno sklenil v naročju in svoj tovor odložil na skalo pod deblom, kolikor ni odvitja preproga na sliki le slikarjev nujni estetski rekvizit, na katerega se je umetnik, ki je svoje ime pogosto skril na neobičajna mesta, tudi podpisal. Bolj kot v vsakdanjost draperije, četudi označene s plebejsko razpetim ovratnikom in povoji na nogah, je slikar zgostil človeško ubogost v bolnikovo obličje, ki je od bolečine malone spačeno in celo močno počrnelo. Vendar je neznani trpin v svoji nemoči dvignil smrtno beli pogled proti roki, s katero se ga je nenadoma dotaknil čudoviti svetnik.

Sv. Volbenk se je revežu očitno približal kot odrešitelj ali vsaj usodni tolažnik, ki se je kot v legendi spustil predenj z oblakov, neposredno na zemljo, brez zanj postavljenega slovesnega odra ali arhitekturnega prizorišča. V ubožca se je blagohotno zazrl z blagim, hkrati lepotno uglajenim in portretno konkretnim človeškim obličjem; škofovsko palico je oprl poševno na rame in nad moževo glavo iztegnil desnico, pod katero se je zasvetil križ, zarisan kot čudežen privid ali zna-

menje, da je svetnik bolnika pokrižal in mu s tem vdihnil bodisi zdravilno bodisi predsmrtno odrešilno tolažbo.

Na oltarni sliki (nekdanj je visela v cerkvi v Zelšah pri Cerknici) nad vsakdanjim človekom s svojo barvito razkošnostjo razumljivo dominira stoječi nebeški svetnik, a se ubogemu zemeljskemu bitju v resnici tako docela posveča oziroma predaja, da temelji duhovno bistvo slike na njunem nemem obrednem dialogu. Ta njuna povezanost je razvidna že iz same likovne kompozicije. Spokojni, a hkrati vznemirjeno vzneseni svetnik je s svojim ornatom razprostrt v nosilno trikotno formo, kakršni se okvirno prilega tudi sedeča ubožčeva postava. Sestav figuralne kompozicije povezujejo ritmično usklajene diagonale, ki zaobjemajo celoto ter nakazujejo notranjo dinamiko, samo naslonitev na trikotniško kompozicijo, temelječo na izročilu renesanse, pa je mogoče povezovati z dejstvom, da se je umetnik v Rimu, kjer je študiral, navzel okusa, ki je vodil iz razvihrano razgibanega baroka v že bolj umirjen neoklasicizem.

Praznino nad svetnikovo roko in ob njegovem obličju zapolnjuje angelček z maketo cerkve, v katero je zasajena tesarska sekira, saj je z njenim meta-njem sv. Volbenk kazal, kje naj mu sezidajo svetišča. Tudi preostale angelske glavice se na nebu smehljajo docela v duhu baročne konvencije, med njimi pa se pod zaokroženi vrh slike nad svetnikovo mitro kot znamenje škofovskega oziroma pastirskega poslanstva dviga zlati pastorage.

V razmerju med sv. Volbenkom in trpinom izstopa sočutna svetnikova humanost. Zaradi slikarskega pojmovanja upodobljenih obličij in ne le iz

samega motiva, ki bi bil z drugačno ustvarjalno roko najbrž podan mnogo bolj pozunanjeno teatralno, pa je iz slike jasno razvidna tudi izrazita slikarjeva človečnost. Bergant namreč ni le naš najbolj samosvoj (in zato tudi najbolj slovenski) baročni slikar, marveč je od vseh, kar smo jih imeli, tudi najbolj poudarjeno human. Ob tem, ko je rafinirano portretiral uglajene kranjske plemiče, s poudarjenim smislom za njihovo individualno človeško psiho, ne le za zunanji status, je bil izjemno dojemljiv tudi za povsem vsakdanjega človeka, še posebej za njegove tegobe. Tako kot iz te slike je to razvidno tudi iz podobe sv. Valentina, ki k sebi zaupljivo stiska nesrečnega božjastnega bolnika. Enako počrnel in razbolen kot bolnik ob sv. Volbenku je tudi slikarjev pretresljivi sv. Frančišek Asiški, prav tako naslonjen na drevesno deblo, osrednji glasnik Bergantovega razbolenega in hkrati dostojanstvenega človeka pa je njegov Jezus s križevega pota v Stični, na katerem je slikar s kontrastnimi človečnimi in nečlovečnimi fiziognomijami v luči starodavne tradicije drastično poudaril svojo etično razmejitve med dobrim in zlim.

Umetnostni poznavalci domnevajo, da je skrivnostni samotarski umetnik v svoja najbolj tipična, vročično razčustvovana asketska obličja projiciral sicer neznane nam lastne fiziognomske poteze; ugrabimo pa lahko tudi o njegovem večplastnem značaju. Posluhu za askezo, ki ga je izpričeval že z monumentalnim reduciranjem motivov na bistvene sestavine, tudi samo z najbolj nujno oznako prizorišč, se v Bergantovi umetnosti pridružuje bogastvo hrepenenja po nebeški lepoti, ki

jo je slikar zaslutil v barvitim razkošju posvečene svetnikove navzočnosti.

Četudi je sv. Volbenk živel v 10. stoletju, ga je naslikal v docela sodobnem baročnem oblačilu, v prefinjeno naslikani ornat pa je v duhu gracilno igrivega in zračno prosojnega rokoka vtisnil ves svoj smisel za barvno prefinjenost in dragocenost različnih

vrst blaga ter za grafično pretanjenost izrisanih čipk, predvsem pa opojno vedrino ljubih mu cvetličnih vzorcev, s katerimi je morda obujal tudi otroške spomine na rože z barvitih skrinj, kakršne je izdeloval njegov oče. Zato je likovni učinek slike kljub temno razbolanemu bolnikovemu obličju izrazito veder in svetel.

S toplino rumenkaste in nežno zardele nebesne atmosfere oblite modre, rdeče in bele barve so za naše baročno slikarstvo tudi sicer značilne, v čustveni ubranosti Bergantovega kolorita pa so nekateri pozneje razbirali celo sorodnost z občutenjem naših slikarskih impresionistov. V umetnikovi trpkosti in dojemljivosti za bolečino, izraženi tudi z ekspresivnimi deformacijami obličij in postav, usmerjenimi v krčevit psihični poudarek, lahko dojemamo celo duhovni spomin na srednjeveško gotiko ter mistično predstopnjo poznejšega poduhovljenega ekspresionizma. Še posebej pa umetnik izstopa s svojo zasedranostjo v domačem kulturnem in življenjskem okolju, ki mu je rimski študij ni izkoreninil, marveč poprej okrepil, saj je lahko v Italiji na novo spoznal tudi severnjaško žanrsko slikarstvo, ki ga je usmerjalo v zemeljsko realnost. Zaradi človeške pristnosti ter prvinske izrazne moči so Berganta kot edinega med našimi baročnimi slikarji priznavali in občudovali tudi naši najvidnejši poznejši ustvarjalci, od Jakopiča, Jakca in Miheliča do Stupice, Bernika, Tisnikarja in Bernarda.

Kot podoba slikarjeve predstave o svetnikovi humanosti in njegovega zaupanja v božje zdravilstvo je slika sv. Volbenka z bolnikom postala označilo nekdanjega krščansko zaznamovanega humanizma, značilnega še za nekatere poznejše svetniško požrtvovalne tuzemske zdravnike, ki s svojo etiko prinašajo ljudem če že ne ozdravitev, pa vsaj humano naklonjenost in tolažbo, kakršno je v našo sedanost vnašal tudi etično zavzeti, izrazito sočutni in karitativno usmerjeni pokojni predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti dr. Jože Trontelj. ■